

2 | Stilisztikai és retorikai változások a nyomtatott sajtó műfajaiban az új évezred kezdetén

KÖKÉNYESI NIKOLETTA

Kutatásom tárgya a sajtóműfajok stilisztikai és retorikai változásainak vizsgálata 2000 és 2011 között.

„A sajtó az élet eseményeiről tudósít, éppen ezért jelen van mindennapjainkban. Formálja a nyelvet, a közízlést, megjeleníti a magyar nyelvhasználat szinte minden rétegét, és éppen ezért hatással is van rá”¹. A média erős befolyását, véleményformáló erejét leginkább a politika és a kultúra területén figyelhetjük meg. A média szerepe az egész világon megnőtt, és hatása alól nem vonhatjuk ki magunkat.

Az országos napilapok² írásai számos műfajban tájékoztatnak a politikai, társadalmi, kulturális, sport- stb. eseményekről. A hatalmas korpusz miatt szükséges volt egy olyan eseményt kiválasztani, amely nagy hangsúllyal jelent meg az újságok hasábjain. Jelen tanulmány a 2006. március 16-án megjelent országos napilapok ünnepi beszámolóinak vizsgálatát tartalmazza. Az ünnepi beszédek sajtómegjelenéseinek vizsgálata során mind a négy országos napilap írásai elemzés és összehasonlítás alá kerülnek.

A kiválasztott sajtószövegeket a nyelvészeti-stilisztikai módszerek mellett retorikai, textológiai és médiaelméleti szempontból is elemzem. „Mind a stilisztika, mind a retorika integráló és integrált tudománnyá vált. A retorika és a stilisztika multidiszciplináris és interdisziplináris tudomány. Így a két tudományág vizsgálandó kérdései is multidiszciplináris megközelítést igényelnek, hiszen minden változás, amely a társtudományok területén történik, hatással van a metszésponton álló tudományokra is”³.

¹ Szathmári István, *A stíluselmzés elmélete és gyakorlata*. Székesfehérvár, KJF., 2002 (Kodolányi Füzetek, 16). 2002. pp. 346–351.

² Az „országos napilap” tehát elsősorban az, amelyik országos érdeklődésre tart számot, s nemcsak az egész országnak kíván szólni, hanem az egész országról. – (Bodor Pál (DIURNUS), *Hierarchikus játék: „Országos lapjaink” (1997–98) a sajtó-piacgazdaság beálltakor*. In: Magyarország médiakönyve 1998, szerk. Cseh Gabriella, Enyedi Nagy Mihály, Soltészky Tibor, Budapest, Enamiké, 1998. pp. 159–160).

³ Czetter Ibolya, *A retorikai alakzatok*. In: *A retorikai-stilisztikai alakzatok világa*, szerk. Szathmári István Bp., Tinta Kiadó, 2003. p. 60.

1. A SAJTÓSZÖVEGEK ELEMZÉSÉNEK MÓDSZERE

Napjaink tömegtájékoztató műfajai sajátos beszédhelyzetnek minősülnek. „A sajtó, azaz a nyomtatott és elektronikus tömegtájékoztató alapvető rendeltetése, hogy másokat értesítsen a jelenségekről és eseményekről, valamint azokat magyarázza, és ezáltal hozzásegítsen helyes értelmezésükhöz, a megfelelő álláspontok kialakításához”¹.

Az ünnepi beszédek sajtómegjelenéseinek vizsgálata során fontos kérdés, hogy a modern sajtószövegeket az antik retorikai szempontokat figyelembe véve szerkesztik-e meg, vagy sem. A napilapok cikkeinek vizsgálata arra irányul tehát, hogy a retorikai beszédrészek ugyanolyan formában lelhetők-e fel a modern kori szövegekben, vagy esetleg az egyes antik beszédrészek átalakult formában vannak jelen.

A szövegek elemzésekor fontos megvizsgálni azok érveléstechnikáját is. A szövegrészek feladatainak vizsgálata után az elokúció megvalósulását kell részletesen elemezni. A stilisztikai vizsgálat során figyelni kell a nyelvi normák, a szabatos fogalmazás, a kellő szóhasználat megvalósulására. Meg kell vizsgálni a szóképek, szó- és mondatalkzatok jelenlétét a szövegben². A stilisztikai és nyelvi megformálás mellett arra is figyelemmel kell lenni, hogy az említett retorikai eszközök segítségével hogyan érhető el a meggyőzés.

A sajtóműfajok tartalmi elemzésének elengedhetetlen része az is, hogy azok szerkesztésének vizuális összetevőit is vizsgálat alá vonjuk. Ehhez hozzátartozik a sajtóírások szerkesztésének, a címek, képaláírások megjelenítésének analízise. A sajtóírások illusztrálására szolgáló képek vizsgálatakor fontos kitérni arra, hogy azok milyen mértékben illeszkednek azok tartalmához, valamint vizsgálni kell a képek és a képaláírások tartalmi kapcsolatát is. Fontos tehát a sajtó szövegeinek és a sajtó vizuális információinak retorikai elemzése is. Mindegyik napilapnak megvannak a specifikus stilisztikai jellemzői, így egyetérthetünk Róka Jolán megállapításával, amely szerint „az újság mint szövegalkotó sok tekintetben párhuzamot mutat a rétorral”³. Ha Róka Jolán nézetét elfogadjuk, akkor azt is könnyen beláthatjuk, hogy ha a rétor beszéde kiművelésével és gondos stilisztikai szerkesztésével éri el a hatást, akkor ugyanennek a napilapokra is igaznak kell lennie. Tehát a rétorhoz hasonlóan a napilapok is rendelkeznek kiforrott, hagyományokból táplálkozó, összetett stílussal, mely egyaránt magában foglalja a tudományos, a hivatalos és a szépirodalmi stílus bizonyos sajátosságait.

A cikkek tipográfiai vizsgálata során azt is megfigyelhetjük, hogyan éri el a tipográfia az olvasó figyelmének felkeltését, ezáltal ösztönözve a továbbolvasásra. Ezek után következhet a címek és az alcímek elemzése. A sajtó vizuális információinak retorikai elemzése során vizsgálni kell a képaláírások és a képek viszonyát is.

A beszédekről származó cikkek esetében jól vizsgálhatóvá válik a stílus, a retorika és a témák szelekciója is. Ez a tematika azért is érdekes, mert Harold Lasswell megállapítása szerint „az ünnepélyes alkalmak során a vélemények háttérbe szorulnak, és az egységet kifejező szimbólumok kerülnek előtérbe”⁴. Hazánkban azonban ez másképpen alakult. Az egységet kifejező szimbólumok ugyan jelen vannak, de mindkét oldal számára külön-külön. Napjainkban az ünnepi alkalmak során is egyre jobban előtérbe kerülnek a személyes vélemények. A sajtó és ezáltal a média vizsgálatának másik fontos kérdése az, hogy a média befolyásolja-e az emberek gondolkodását, és ha igen, milyen formában és hogyan teszi. A média vált a társadalom legfőbb információforrásává, és ezáltal jelen van az emberek mindennapjaiban. A média különféle termékeinek hatására, esetünkben az újságcikkek hatására az olvasó választ, értelmez és dönt különböző helyzetekben és helyzetekről. A kérdés az, hogy a sajtó képes-e

¹ Wacha Imre, *A korszerű retorika alapjai II.* Budapest, Szemimpex, 1998. pp. 146–147.

² Vö. Gáspári László, *Retorika.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1988. pp. 83–84; Kemény Gábor, *A képszerűség nyelvi formáiról.* Magyar Nyelv, 1974/70. p. 325–339.

³ Róka Jolán, *Az újságszövegek szerkesztési és stílustipológiája.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986. p. 28.

⁴ Lasswell, Harold D, *A politikai nyelv stílusa.* In: Szövegváltozatok a politikára: Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus, (szerk.) Szabó Márton-Kiss Balázs-Boda Zsolt, Budapest, Universitas Kiadó, 2000a. pp. 65–66.

befolyásolni az emberek véleményét akaratukon kívül, és ha igen, akkor ezt milyen eszközökkel képes elérni. Ennek megválaszolásához felhasználhatjuk a framingelmélet⁵ ismérveit. Eszerint a „framing” a már napirendre került ügyek megfogalmazásának, keretbe foglalásának képessége. A „frame” egy ügy domináns nézőpontjára irányítja figyelmünket, azaz értelmezi, elmeséli az adott témát.⁶

2. A SAJTÓSZÖVEGEK ELEMZÉSÉNEK EREDMÉNYEI

„A média napirendje („media agenda”), amely azt mutatja meg, hogy az írott és elektronikus sajtó milyen hírszelekcíós mechanizmusokat működtet, mit tart fontos témának egy adott időszakban, azaz milyen kérdésekről, problémákról, eseményekről számol be, hogyan közvetíti, szelektálja és konstruálja a politikai valóságot”⁷. Jelen esetben a kérdés az volt, hogy hány cikk foglalkozik a nemzeti ünnep témájával. A napilapok teljes átvizsgálása lehetőséget teremt arra is, hogy az újságok napirend-meghatározásának módszerébe is bepillantást nyerjünk. A négy országos napilap 2006. március 16-i számában 46 cikk szól az ünnepi eseményekről. A Magyar Nemzetben nyolc írás, a Népszabadságban tizenkettő, a Magyar Hírlapban tizenegy, míg a Népszavában tizenöt cikk foglalkozik az ünnepi eseményekkel. A Magyar Nemzet ugyan kevesebb cikket tartalmaz az ünneppel kapcsolatban, de a nyolc cikk nagyobb terjedelmű, mint a Népszava és a Magyar Hírlap írásai. A Népszabadság hasonló terjedelemben foglalkozik az eseményekkel, mint a Magyar Nemzet. A Népszabadság és a Népszava egy esetben mutat egyezést. Kizárólag a két napilap ad tájékoztatást külföldi ünnepi megemlékezésekről is. Mind a négy napilap beszámol a határon túli ünnepi eseményekről.

A 46 cikk vizsgálata során kiderült, hogy a korpuszból négy írás alkalmas arra, hogy a stilisztikai és retorikai vizsgálat mellett a rejtett manipulációs funkciókat is vizsgáljuk. A manipulációs technika eszköztára rendkívül gazdag. „A manipuláció egyik kritériuma, hogy észrevehetetlen maradjon”⁸.

Ezen írások címeit, alcímeit és képalírásait vizsgáltam meg tipográfiai, textológiai és stilisztikai szempontból. Lényeges mozzanat az újságírás és újságolvasás szempontjából, hogy mely mondatok, információk kerülnek a címekbe. A beszámolók címei és képalírásai a tényközlő és befolyásoló kategóriák között váltakoznak, mintha egy skála fokozatai lennének.

A tipográfiai sajátosságok fő célja az, hogy a lap belső, helyes elrendezésével felkeltse az olvasó figyelmét, és ezáltal ösztönözze a továbbolvasásra. „A tipográfiai elrendezés újságunként változó, meghatározza az újság arculatát, és ezzel felismerhetővé teszik, minden más laptól megkülönböztetik.”⁹ „A tipográfiai eszközök retorikai eszközként is érvényesülnek, hiszen az olvasók figyelmét bizonyos közleményekre irányítják. Ezáltal a tipográfiai sajátosságok propagandisztikus feladatokat is ellátnak”¹⁰.

A sajtószövegek értelmezésekor figyelembe kell venni a befogadó értelmezési modelljét, amelyet egy sajátos kód- és jelrendszeren keresztül sajátít el. McMahon és Quin a média elemzése során három kódtípust különböztet meg, a technikait, a szimbolikust és az írottat.

⁵ Edward Herman és Noam Chomsky 1988-ban a „Konszenzusgyártás. A tömegmédia politikai gazdaságtana” című munkájában vezette be. (Bajomi Lázár Péter, *Manipulál-e a média?*, Médiakutató, 2006. nyár, pp. 85-86.)

⁶ Vö. Török Gábor, *A politikai napirend: Politika, média, közvélemény és az „agenda-setting” hatás*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2005

⁷ Török, *i.m.* p. 33.

⁸ Bańcerowski Janusz, *A nyelv mint a manipuláció eszköze*. In: Hatalom interdiszciplináris megközelítésben, szerk. Tóth Szergej, Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2006. p. 91.

⁹ Szirmai Éva, *A sajtóműfajok elmélete: a Közművelődés Tanszék szakirányú képzésében részt vevő III. és IV. éves hallgatók számára*. Szeged, JGYF Kiadó, 2005. p. 36.

¹⁰ Róka, *i.m.* p. 29.

Az újságok elemzésében a legfontosabb kód az írott kód. „Ez magába foglalja a következő elemeket: főcím, képalírás, stílus”¹¹. Ezekhez a kódokhoz azonban hozzátartozik az is, hogy az olvasó hozzászokik választott újsága nyelvezetéhez. Az olvasó saját maga számára „lefordítja”, dekódolja az információkat. Ha tehát megszokott újságunk oldalait olvassuk, észrevétlenül és rutinosan nyúlunk ezekhez a kódokhoz, hogy megértsük azt a bizonyos újságcikket, ami felkeltette érdeklődésünket. A kódok nemcsak szabályoznak, hanem azt is lehetővé teszik számunkra, hogy értelmes jelentést tulajdonítsunk annak, amit olvasunk, illetve valamiképp értelmezni is tudjuk ezeket a médiaszövegeket.¹² A tipográfiai vizsgálat elvégzése alapján megállapíthatók a napilapokra jellemző megjelenítési specifikumok. A tipográfia eszközeit a napilapok arra használják, hogy az olvasó figyelmét a sajtóműfajok lényegére irányítsák, és elmélyítsék a leglényegesebb kifejezéseket és kulcsszavakat. A tipográfiai eszközök segítenek kiemelni a sajtóírások mondanivalójának szerkezeti elemeit. Ennek során elsősorban a szerkesztés és a tagolás során használt eszköztárat vizsgálom meg. A díszítőelemek és az illusztrációk elemzése is fontos, hiszen ezek azok az eszközök, melyek kiemelik az egyes írásokat, ezáltal is fokozva az olvasói érdeklődést.

2006-ban a Magyar Nemzet és a Népszabadság egyaránt hathasábos szerkesztésű volt. A Népszabadságban a domináns díszítőelemek a vízszintes és a függőleges léniák. A Magyar Nemzet esetében megfigyelhető, hogy a jellemző függőleges és vízszintes léniák mellett több keretléniával kiemelt cikket is találhatunk.

A címek szerkesztését és megjelenítését az alábbiakban foglalhatjuk össze. A Magyar Nemzet címlapján csak főcím-alcím szerkesztésű címek jelennek meg. A főcímek minden esetben kurrens címek, az alcímek pedig kurzívák. A lapközi címek tipográfiájára is ez a szerkesztés jellemző. A Népszabadság vizsgált lapszámaiban általában egy nagy főcím alatt két kisebb tudósítás jelenik meg, melyek külön-külön címmel is rendelkeznek.

2006-ban a Magyar Nemzet már nem használ színes fotót vagy ábrát. A Népszabadság cím- és belső oldalán egyaránt megtalálhatók a színes fotók és ábrák. A belső oldalakon még mindig jelen vannak a fekete-fehér illusztráló képek is.

A következőkben a tipográfiai elemek közül a betűstílus és a betűméret használatának vizsgálatát is fontosnak tartom, hiszen ha ezek újságonként változnak, akkor ez is hozzátartozik az országos napilapok stílusának meghatározásához. „A sajtónyelvi szövegek esetében a betűformáknak is nagy jelentősége van, hiszen a különböző betűváltozatok jelentéshordozó szerepet is betöltenek. Épp a betűformák révén különbözik az újságszöveg más nyomtatott szövegfajtáktól”¹³. Az elsődleges tipográfiai jegyek vizsgálatából meghatározható a négy országos napilapra jellemző betűforma-használat. A Magyar Nemzet vékonyabb betűkkel szedi a címeket, míg a Népszabadság félkövér betűket használ. Az alcímek a Magyar Nemzetben dőlten, míg a Népszabadságban álló betűvel jelennek meg.

A Magyar Nemzet a Fidesz-MPP által rendezett ünnepi eseményről szóló cikkének címe az eseményközlő cím¹⁴ kategóriájába tartozik (*Orbán Viktor: Eljött az idő*). Az újságíró az el- lenzék vezetőjének beszédéből az egyik leghangsúlyosabb mondatot emelte ki. Ez a mondat arra enged következtetni, hogy március 15-én nem kizárólag az 1848–49-es szabadságharcról való megemlékezés szavai voltak hallhatók. A választások és annak teendői is helyet kaptak a beszédben, ezt az alcím is alátámasztja (*A Fidesz elnöke szerint az országnak nemzeti programra van szüksége*).

¹¹ O’Sullivan, Tim-Dutton, Bryan-Rayner Philip, *Médiaismeret*. ford. Bényei Judit, Budapest, Korona Kiadó, 2003. p. 69.

¹² Vö. O’Sullivan-Dutton-Rayner, *i.m.* p. 69–70.

¹³ Kabán Annamária, *Két erdélyi magyar napilap nyelvi vizsgálata*. In: Társadalmi és területi változatok a magyar nyelvben, szerk. Kontra Miklós, Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet, 1992 (Linguistica series A Studia et dissertationes, 9), p. 62.

¹⁴ Kemény Gábor, *Milyen címen?: Címsszavakban a sajtónyelvi címadásról*. In: Szaknyelvi divatok, szerk. Bíró Ágnes, Budapest, Gondolat, 1989. p. 103.

A Népszabadságban a két politikai oldal megemlékezéséről szóló cikkek egy újságlapon egymás mellett kaptak helyet, egy közös főcím alatt, de a két cikknek külön címe is van. Ez a megoldás még inkább felkelti a figyelmet (*Nemzet és köztársaság – Külön és együtt*). A cím sokféleképpen értelmezhető, így a manipuláció rejtett funkciója is megjelenik.

A Népszabadság újságírója a Fidesz ünnepi rendezvényéről szóló tudósításának címadásában ugyanazzal az eszközzel élt, mint a Magyar Nemzeté, vagyis egy jól hangzó mondatot választott ki a pártelnök beszédéből („*Hóval olvad a hatalom*”). Ez a metaforikus mondat indítja el a Népszabadság cikkét. „Napjainkban virágkorát éli a metaforák tudatos politikai alkalmazása. A politikai beszéddel foglalkozó szakirodalom egy része állítja, hogy aki birtokolja a választók számára legtestetesebb metaforákat s általa a szimbolikus nyelvi teret, az győzhet a politikai versenyben is”¹⁵.

Az eddig említett cikkek alcímeinek szerkesztettsége eltér egymástól. Az *Orbán Viktor: Eljött az idő* című cikk alcíme egy mondat, míg a Népszabadságban egy hosszabb idézet. A főcím alatt egy bekezdést találunk, ahol szintén a beszédekből kiragadott mondatokat olvashatunk. A cikk szerzője ezeket az idézeteket saját gondolatainak alátámasztására kívánja felhasználni („*Tévednek azok, akik azt mondják, hogy a köztársaság csak ruha, cicoma a nemzet testén, mert a nemzet mi magunk vagyunk. [...] A 12 pont mindent túlélte, mert a nemzet alkotása, s nem valamiféle köztársasági szabásminta*”).

A Népszabadság a központi megemlékezésről szóló írásának címe a szenzációs címek¹⁶ kategóriájába tartozik („*Véd- és dacszövetség a szabadságért*”). Ezt a mondatot a baloldali szónok múzeumkerti beszédéből emelte ki címként a cikk szerzője.

A Magyar Nemzet a március 15-i központi ünnepről szóló cikkének címe szintén a blikkfangos címek típusába sorolható (*Ünnep mesterlövészekkel*). A cikk tartalmilag tartotta magát a címben foglaltakhoz, hiszen sokszor visszatér az ünnepség túlbiztosítására, de a cím szoros értelmezése azt sugallja, hogy az ünnepi műsorban a mesterlövészeknek külön szerep is jutott. Holott valójában a túlzott erődemonstrációt kívánta a szerző kihangsúlyozni. Ennek a cikknek az alcíme: *A forradalom ellen beszélt március 15-én a miniszterelnök a Múzeumkertben*. A szerző az alcímmel szerette volna bővíteni a főcím tartalmát, de ennek szerkesztésében komoly stilisztikai hibát követett el. Az alcím felületes olvasásakor szinte fel sem tűnik a hiba. Ha azonban jobban megvizsgáljuk, akkor észrevehetjük a pontatlanságot. Március 15-én az 1848–49-es forradalomra emlékezünk, és ebben a fogalmazásban úgy tűnik, hogy a miniszterelnök március 15-én az 1848-as forradalom ellen beszélt. A napisajtóban kerülendő az ilyen értelemzavaró főcím- vagy alcímválasztás.

A következőkben a képaláírások stilisztikai szerkesztését és esetleges manipulációs funkciójukat vizsgálom meg.

A Magyar Nemzet *Ünnep mesterlövészekkel* című beszámolója mellett a következő képaláírás szerepel: *Gyurcsány Ferenc gyerekekkel vette körül magát, a háztetőn kommandósok figyeltek*. A két tagmondat nyelvtanilag jól szerkesztett, azonban együtt mégis értelemzavaró. Az olvasónak a képaláírás értelmezésekor az is eszébe juthat, hogy a kormányfő azért vette magát körül gyerekekkel, mert a háztetőn kommandósok voltak. Szerencsésebb lett volna, ha ez a mondat nem ebben a megfogalmazásban kerül a kép alá.

A Magyar Nemzetben a Fidesz-MPP által rendezett megemlékezésről szóló cikk mellé egy nyelvtanilag jól szerkesztett eseményközlő képaláírás került (*Százezres tömeg tüntetett jelenlétével a változás mellett*). Ezt az információt a Népszabadság újságírója a fentebb említett manipulációs eszközök segítségével fogalmazza át cikkében (*soktízzezres hallgatóság*). Ezzel a megfogalmazással azt a hatást kelti az olvasóban, hogy a jobboldal által szervezett megemlékezésen nem voltak olyan sokan, mint ahogy azt a Fidesz állítja.

¹⁵ Hosszú Hortenzia, *Évértékelő beszédek: Az országértékelők kognitív mintázatai 2005–2007 között*. <http://www.meltanyosság.hu/files/meltany/imce/evertekelobeszedekek.pdf>. [2012. oi. 30.]

¹⁶ Kemény, *i.m.* p. 104.

A 2006. március 16-i Népszabadságban a két vezető politikus beszédében elhangzott mondatokat szerkesztették a képek alá. A képalírások megfelelnek a pontosság és a nyelvhelyesség kritériumainak.

A következőkben az íráások szövegének vizsgálati eredményeit ismertetem. A Magyar Nemzet Orbán Viktor: *Eljött az idő* című cikke tétélesen számol be arról, hogy mi is történt az ünnepségen. Az újságíró a cikk nagy részében a szónok beszédéből idéz részleteket. A beszéd, ahogy ezt már említettem, nem kizárólag a nemzeti ünnepről szól. Az ellenzék vezetője egy természetből merített metafora segítségével próbálta érzékletesebbé tenni azt, hogy a változás elkerülhetetlen. A tavasz az újjászületést jelenti, ez az újrakezdés a politikában is bekövetkezhet a 2006-os választás során („A hóval együtt elolvad a jelenlegi hatalom, és a téllal együtt távozik az előző négy év sikertelensége, gőgje és önteltsége”).

Az argumentációban az újságíró ismét felhasználja a beszéd szövegét. A szónok párhuzamot vont az 1848-as események és napjaink eseményei között. Szavaival megerősítette azt a gondolatot, hogy változásra van szükség. A változás alátámasztására szolgáló felsorolások között találunk egy olyan kifejezést, amit eddig talán nem használtak a magyar politikai színtéren: „Nem a kiváltságosok kasztjaként magasodik a nép fölé”.

A cikk befejezésében az újságíró megemlíti, hogy a megemlékezés elején egy hetvenöt méter hosszú nemzeti lobogót eresztettek a közönség közé. Ugyanezt az információt a Népszabadság *Hóval olvad a hatalom* című cikkének szerzője egy igencsak cinikus megjegyzéssel kommentálja: „ez a világ nagy futballpályáiról ismert szurkolói megoldás”. Véleményem szerint egy különösen fontos történelmi esemény megünneplésekor kerüendő lenne az ilyen jellegű összehasonlítás. A Népszabadság közleményének további része az események hiteles tudósítását tartalmazza, és tartalmilag folytatja a cím gondolatiságát. A miniszterelnök beszédében nagyobb hangsúlyt kapott riválisa szavainak újraértelmezése, mint a nemzeti ünnepről való megemlékezés. A Népszabadság cikkének befejezésében a szónoknak egy olyan mondatát emeli ki, melyben kulcsszimbólumok szerepelnek („március 15. mindig azt bizonyítja, nincs az a bizalom, nincs az a nemzetközi hálózat, és nincs az a pénz, amely legyőzhető egy cselekvő, aktív, magában bízó nemzet programját”). „A kulcsszimbólum egyik nyilvánvaló funkciója, hogy közös tapasztalatot és összetartozást nyújtson mindenkinek.”¹⁷ A befejezésben az erős szimbólumokat tartalmazó mondat szerepeltetése hatásos eszköz az érzelmelek befolyásolására.

Mind a Magyar Nemzet, mind a Népszabadság központi ünnepségről szóló cikke tartalmazza az ünnepi eseményeket, és idéz a baloldali szónok beszédéből is. A miniszterelnök ünnepi beszédében a *Nemzeti dal* igen jól ismert részei is megjelennek. Ezeket mind a két lap idézi is. A *Nemzeti dal* idézetét a szónok átfogalmazva, más kontextusban használja. Ugyanakkor ez a beszédének nem szerves része, hanem csak egy eleme („Tessék választani: szabadság, nyitottság, jóhiszeműség, nyugodt hang, vagy ribillió. Ez a kérdés, válasszatok!”). Petőfi Sándor szavai ebben a kontextusban egészen más értelmet kaptak.

A Népszabadság központi ünnepségről szóló cikkének befejezésében a szónok egy új világ megteremtésére hívja segítségül hallgatóságát. A felhívás nyomatékosítására egy politikai szlogen átforgalmazását használja fel a szónok és az újságíró is (*Gyerünk barátaim, gyerünk honfitársaim!*).

A Magyar Nemzet *Ünnep mesterlövészekkel* című cikkének befejezése érdekesen alakul. A központi megemlékezésről szóló cikk lezárásában egy jobboldali politikus véleménye jelenik meg (*Gyurcsány Ferencet és csapatát villámgyorsan el kell küldeni*). Ennek a zárómondatnak elég erőteljes véleményformáló hatása van. Ez a kijelentés még jobban megerősítheti a jobboldal közös akaratát.

Mind a négy cikk retorikai felépítése hasonló. A cikkekben az analógián alapuló érvelésnek lehetünk tanúi. Az újságírók a szónoki beszédek koncepciójára építették saját cikkük

¹⁷ Lasswell, Harold D, *A hatalom nyelve*. In: Szövegváltozatok a politikára: Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus, (szerk.) Szabó Márton–Kiss Balázs–Boda Zsolt, Budapest, Universitas Kiadó, 2006. p. 21.

szerkezetét is. Ez lehetővé teszi, hogy a szerző párhuzamot tudjon vonni az 1848-as forradalom és a 2006-os év eseményei között.

A szóközi beszéd hagyományos retorikai felépítése, a beszédrészek a cikkek szövegében is fellelhetők, de módosult formában. Mind a négy cikk retorikai felépítése hasonló. A szóközi beszédrészeknek az antik retorikai hagyománynak megfelelő funkciói a cikkekben csupán részben érvényesülnek.

Az antik retorikában a közöny legyőzése és a figyelem felkeltése a kezdés szövegrész feladata volt. A sajtónyelvi szövegek esetében ezt a szerepet a cím veszi át. A vizsgált cikkek címei sok esetben a témamegjelölést is tartalmazzák. Ez a szóközi beszéd negyedik része. „A témamegjelölés a klasszikus beszéd legrövidebb része, csupán néhány mondat vagy szó. Feladata az elbeszélés gondolati magyának összegzésén keresztül a beszélő saját álláspontjának bemutatása, a tétel kimondása”¹⁸. A címek vizsgálata során megállapítható, hogy a beszédből vett kifejezések, illetve az eseményt leíró mondategységek használata a címekben a figyelem felkeltése mellett a téma megjelölését is szolgálja. A tudósítások címei nagymértékben véleményformálók, de a mögöttük meghúzódó tények is legalább annyira értékesek. Lényeges mozzanat a tudósításokban, hogy a beszédekből mely mondatok, információk kerülnek a címekbe. A címekben a beszéd egyik jól hangzó mondata vagy többször ismétlődő eleme jelenik meg. Ezek a kiemelések a tudósításokban és a címekben is igen jól alkalmazhatók arra, hogy a tudósító orientálja olvasóit.

A cikkek elején néhány mondatos összefoglalást találhatunk a cikk további részében következőkről. Ez a kiemelés „a *leades* hírszerkezet, mely orientációs szerepet tölt be”¹⁹. Ezek az összefoglaló sorok a szóközi beszéd témamegadás beszédrészének funkcióit töltik be. „A téma megadásában a felsorolás gesztusa erősebb, mint a pontos részletezésé”²⁰. Tehát a cikk a principiumban felsorolásszerű megállapításokat közöl, melyekkel az újságíró röviden megelõlegezi a tárgyalás főbb elemeit.

A szóközi beszédek argumentációja a tudósítások műfajában nem a hagyományos értelemben van jelen. A műfaj specifikumából fakadóan az érvelés az elhangzott beszédekből vett témakörök kiemelésében érhető tetten. Megfigyelhető, hogy a politikusi beszédekben tárgyalt témakörök közül a tudósító mely témákat, gondolatokat tart kiemelésre érdemesnek. Az újságíró saját belátása szerint szerkeszti, foglalja össze a beszédben elhangzottakat. Ennek során egyes témák nagyobb hangsúlyt kapnak, míg mások kisebbet, de vannak olyan témák is, amelyek egyáltalán nem szerepelnek a cikkekben. „Az érvrendszer ebben az esetben mindaz, ami a tárgy kifejtésére szolgál, tehát bármely állítás, amely valamit támogat”²¹. „A tömegkommunikáció mindegyik médiuma a világ végtelen számú információjából véges mennyiségűt ad közre. A válogatás szakmai és etikai mozzanat, melynek szempontjai: az aktualitás, a fontosság és az érdekesség”²². „Az újságíró munkája során saját szempontjai alapján szerkeszti meg a szöveget, és ezáltal szinte újraalkotja a valóság egy kiválasztott szegmensét. A hír, amelyet létrehoz, nem a valóság tükörképe lesz, hanem annak megnyilvánulása, hogyan látja azt a szerző. A történetek rekonstrukciójakor az újságíró azokat a témákat választja ki, amelyek az ő értékelési szempontjainak és elvárásainak megfelelnek”²³. Az érvek rendszere sokszor más elemeket is tartalmaz. A tudósítások szerkesztési módja, valamint az íráskor érzelmű motivációja, a figyelemelterelés és a szövegben megjelenő „hiteles” kommunikátorok szerepeltetése egyaránt az olvasói befogadás irányítását szolgálja. A tudósítások szövegében nagy hangsúlyt kap az a stratégia, mely a hiperbola használatán alapul, „azaz a saját politikai,

¹⁸ Aczél Petra, *Új retorika: Közélet, kommunikáció, kampány*. Pozsony, Kalligram, 2009. p. 230.

¹⁹ Szirmai, *i.m.* p. 21.

²⁰ Aczél, *i.m.* p. 229.

²¹ Aczél, *i.m.* p. 231.

²² Balázs Géza, *A sajtónyelvi szociokultúrája*. Valóság, 7 (1997). p. 53.

²³ Jakusné Harnos Éva, *A nyomtatott sajtó hírei a diskurzuselemzés szemszögéből*. In: Nyr, 2002, p. 143.

gazdasági eredmények, sikerek, illetve az ellenfél sikertelenségei felnagyításán, kiemelésén, hangsúlyozásán”²⁴.

A cikkek befejezése nem felel meg az antik retorikai hagyományoknak. Az újságszövegek peroratóriája nem tartalmaz sem összegzést, sem pedig érzelmi befolyásolást. A szónoki beszédekben elhangzott fontosabb témák a befejezésben megismétlődnek. A napilapok cikkeinek terjedelmi kötöttsége miatt az írás tartalmi elemeinek ismétlésére nincs lehetőség. A cikkek terjedelmi korlátaival magyarázható az is, hogy a tudósításokból a kitérés mint antik retorikai beszédrész teljesen hiányzik.

A politikai beszédek a „véleménynyelvből építkeznek, és mint a tömegekhez szóló közléseknek a tömegek problémáiról kell szólniuk”²⁵. A véleménynyelvben az ideológiai szókészlet a domináns, akárcsak a politikai beszédekben. A tudósítások szövegének nagy része a szónoki beszédek szóhasználatára támaszkodik. Ennek megfelelően az írások meghagyják a véleménynyelv politikai és ideológiai szókincsét is. A tudósítás műfaji sajátosságainak megfelelően tehát az írások megőrzik a szónoki nyelvhasználatot. Az írásokban előforduló sok idézet miatt a szónokra jellemző mondat szerkesztési sajátosságok és szófordulatok is megjelennek. Ennek megfelelően néhány tudósításban a szónoki beszédek elokúciója is helyet kap. Ezek már nemcsak az írások ékesítésére szolgálnak, hanem felhasználhatók arra is, hogy bizonyos ideológiát erősítsenek. Az idézetek használatával a tudósítások az élőbeszéd stílusát is magukon viselik.

A vizsgált sajtóírások sajátossága a követhető, áttekinthető kompozíció. A tudósításokban gyakoriak a megértést segítő kapcsoló elemek és a magyarázó kifejezések. A tudósítások mondat szerkesztésére jellemző az *azt mondta, kijelentette, hangsúlyozta* stb. jellegű tagmondatok használata a beszédben tárgyalt témák összefoglalása előtt vagy után. A tudósítások az ünnepi beszédekről való beszámolás során a specifikus mondat szerkesztés, fogalmazás és idézetek használata miatt sok összetett mondatot tartalmaznak. Különösen a hivatalos politikai megnyilatkozásokról szóló tudósításokra jellemző az a forma, melyet Wacha Imre „késletetett” hírnek nevez. „Ebben az 1., 3., 5. hírmondat vagy az idéző mondatdal bevezetett (függő) idézet tartalmazza a lényeges információt (pl. valamely politikus kijelentéseinek lényegét). Ezek a mondatok összefüggnek egymással. A 2., 5. hírmondat vagy a hírmondat első fele, az idéző mondat pedig azt közli, kitől, hol, mikor, kik előtt hangzott el a kijelentés. A közbeeső (tag- vagy mellék)mondatok a hírnek egy másik rétegét, síkját közlik”²⁶.

ÖSSZEGEZÉS

Az újságok elemzése után megállapítható, hogy maga a nyelv is megkönnyíti a manipulációs tevékenységet azzal, hogy a nyelvhasználók nem tudatosítják magukban a nyelvi struktúrák többértelműségét. „Ezek a struktúrák lehetővé teszik a szubjektív, időnként megalapozatlan ítéletek, valamint az adott kultúrában társadalmilag akceptált objektív igazságok kifejtését.”²⁷

Vizsgálataim eddigi eredményei azt mutatják, hogy a stílus akkor megy át a semleges tényközlőből enyhén támadóba, amikor a sérelmek, hibák felsorolására, valamint a viszontválaszokra kerül sor. Mind a négy országos napilap erősebben fogalmaz, amikor a másik oldalt kritizálja. A politikusok és az újságírók célja egyértelműen az, hogy meghatározzák és közve-

²⁴ Bańcerowski, *i.m.* p. 107.

²⁵ Lasswell, *A politikai..., i.m.* p. 73.

²⁶ Wacha Imre, *Az elektronikus tömegtájékoztató eszközök és a nyelvhasználat*. In: *A nyelv szerepe az információs társadalomban*. A X. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásainak válogatott gyűjteménye, szerk. Bartha Magdolna, Stephanides Éva, Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola, 2001. p. 31.

²⁷ Bańcerowski, *i.m.* p. 100.

títsék az állampolgárokhoz a „mi” és az „ők” kategóriáját. Ez szerepel mindkét oldal politikai propagandájában és ezzel együtt sajtójában is.

„Már amikor megneveznek valamit, kiemelnek – hiszen mindennek annyi összetevője van, hogy azok közül óhatatlanul szelektálnak –, s ez már: interpretáció. Azzal, hogy mit tartanak fontosnak hangsúlyozni, már befolyásolták a tény értelmezését, egy meghatározott irányban indították el a közönség lehetséges viszonyulásmódjait”²⁸. A tudósítások összehasonlítása kapcsán is megfigyelhetővé vált a napilapok interpretációja a szelekció révén, hiszen „amivel a tény értelmezését befolyásolni lehet, az az, hogy mit tartunk belőle közlésre érdemesnek, mit nem”.²⁹ Mindkét esetben megfigyelhetővé vált, hogy ha az ember csupán egy forrásból tájékozódik, akkor az eseményeknek csupán egy szegmensét ismeri meg. Ez nem feltétlenül a szándékosság számlájára írható, hiszen „ugyanazt a tényt – meghamisítás nélkül is – nagyon sokféleképpen lehet megjeleníteni”.³⁰ Ebből az állításból pedig az következik, hogy ha az emberek nagy része „a kommunikációs folyamatok csupán egy részét látja, így számos jel jelentése, a jelhasználati lehetőségek a többség számára rejtve maradnak”³¹. Ezt a hatást erősíti a tipográfiai elemek: a lénia, a betűméret, a betűtípus és a képek használata egyaránt része az interpretációnak. „A hírek még a sorrendjükkel is egymást szerkesztik, értelmezik. A betűméretek, betűstílusok, tördelések mind-mind rangsorolnak, kiemelnek, elrejtene”³².

A napilapokban megjelent újságcikkek közül tehát az olvasó választ, értelmez és dönt különböző helyzetekben és helyzetekről. A kérdés az volt, hogy a sajtó képes-e befolyásolni az emberek véleményét akaratokon kívül, és ha igen, azt milyen eszközökkel képes elérni. A napilapok elsődlegesen a témák közötti szelekcióval, majd a kiválasztott téma feldolgozása során alkalmazott tipográfiai elemekkel és képhasználattal irányítják a figyelmet. „A médiakutatók többsége ideáltípusként alkalmazza a »semleges média« fogalmát. Ez a kifejezés olyan hírforrást vizionál, amely minden politikai erő befolyásától mentesen, objektív módon, szakmai szempontok alapján szelektálva tájékoztat. Az elképzelt semleges média azonban a valóságban nem létezhet”³³. Ez a média tematikus és tipográfiai jegyeinek vizsgálata után is megerősíthető.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ACZÉL PETRA *Új retorika: Közélet, kommunikáció, kampány*. Pozsony, Kalligram, 2009. ISBN 978-80-8101-053-8

BAJOMI LÁZÁR PÉTER *Manipulál-e a média?* Médiakutató, 2006. nyár, p. 85–103. ISSN 1586-8389

BALÁZS GÉZA *A sajtónyelv szociokultúrája*. Valóság, 7 (1997). p. 51–57. ISSN 0324-7228

BAŃCZEROWSKI JANUSZ, *A nyelv mint a manipuláció eszköze*. In: Hatalom interdiszciplináris megközelítésben, szerk. TÓTH SZERGEJ, Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2006. pp. 89–111. ISBN 9789637356315

²⁸ Kapitány Ágnes, Kapitány Gábor, *A tömegkommunikáció szimbolikus üzenetei: kommunikáció, demokrácia, média*. Budapest, Sajtóház Kiadó, 2000. p. 118.

²⁹ Kapitány, Kapitány, *i.m.* p. 118.

³⁰ Kapitány, Kapitány, *i.m.* p. 117.

³¹ Kapitány, Kapitány, *i.m.* p. 21–22.

³² Bodor, *i.m.* p. 165.

³³ Török, *i.m.* p. 80–81.

BODOR PÁL (DIURNUS) *Hierarchikus játék: „Országos lapjaink” (1997–98) a sajtó-piacgazdaság beálltakor.* In: Magyarország médiakönyve 1998, szerk. CSEH GABRIELLA, ENYEDI NAGY MIHÁLY, SOLTÉNSZKY TIBOR, Budapest, Enamiké, 1998. ISSN 1419-0656

CZETTER IBOLYA *A retorikai alakzatok.* In: A retorikai–stilisztikai alakzatok világa, szerk. Szathmári István Budapest, Tinta Kiadó, 2003. pp. 60–71. ISBN 963-9372-46-3

GÁSPÁRI LÁSZLÓ *Retorika.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1988

HOSSZÚ HORTENZIA *Évértékelő beszédek: Az országértékelők kognitív mintázatai 2005–2007 között.*
<http://www.meltanyosság.hu/files/meltany/imce/vertekelobeszedekek.pdf>. [2012. 01. 30.]

JAKUSNÉ HARMOS ÉVA *A nyomtatott sajtó hírei a diskurzuselemzés szemszögéből.* In: Nyr, 2002, p. 142–156. ISSN 0025-0236

KABÁN ANNAMÁRIA *Két erdélyi magyar napilap nyelvi vizsgálata.* In: Társadalmi és területi változások a magyar nyelvben, szerk. Kontra Miklós, Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet, 1992 (Linguistica series A Studia et dissertationes, 9), pp. 61–70. ISBN 963 8461 66 7

KAPITÁNY ÁGNES, KAPITÁNY GÁBOR *A tömegkommunikáció szimbolikus üzenetei: kommunikáció, demokrácia, média.* Budapest, Sajtóház Kiadó, 2000. ISBN 963-9309-06-0

KEMÉNY GÁBOR *A képszerűség nyelvi formáiról.* Magyar Nyelv, 1974/70. p. 325–339. ISSN 0025-0228

KEMÉNY GÁBOR *Milyen címen?: Címzavakban a sajtónyelvi címadásról.* In: Szaknyelvi divatok, szerk. Bíró Ágnes, Budapest, Gondolat, 1989. p. 101–133. ISBN 963-282-187-4

LASSWELL, HAROLD D. *A politikai nyelv stílusa.* In: Szövegváltozatok a politikára: Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus, (szerk.) Szabó Márton–Kiss Balázs–Boda Zsolt, Budapest, Universitas Kiadó, 2000a. p. 63–79. ISBN 9631909832

LASSWELL, HAROLD D. *A hatalom nyelve.* In: Szövegváltozatok a politikára: Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus, (szerk.) SZABÓ MÁRTON–KISS BALÁZS–BODA ZSOLT, Budapest Universitas Kiadó, 2000b. p. 11–28. ISBN 9631909832

O’SULLIVAN, TIM–DUTTON, BRYAN–RAYNER, PHILIP *Médiaismeret,* ford. Bényei Judit, Budapest, Korona Kiadó, 2003. ISBN 963-9376-20-5

RÓKA JOLÁN *Az újságzövegek szerkesztési és stílustipológiája,* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986. ISBN 963-05-3961-6

SZATHMÁRI ISTVÁN *A stílselemzés elmélete és gyakorlata.* Székesfehérvár, KJF., 2002 (Kodolányi Füzetek, 16). 2002. ISBN 0489001786883

SZIRMAI ÉVA *A sajtóműfajok elmélete: a Közművelődés Tanszék szakirányú képzésében részt vevő III. és IV. éves hallgatók számára.* Szeged, JGYF Kiadó, 2005. ISBN 963 7356 04 5

TÖRÖK GÁBOR *A politikai napirend: Politika, média közvélemény és az „agenda-setting” hatás,* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2005. ISBN 9789630582834

WACHA IMRE *A korszerű retorika alapjai II.* Budapest, Szemimpex, 1998. ISBN 963-8515-36-8

WACHA IMRE *Az elektronikus tömegtájékoztató eszközök és a nyelvhasználat.* In: A nyelv szerepe az információs társadalomban. A X. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásainak válogatott gyűjteménye, szerk. BARTHA MAGDOLNA, STEPHANIDES ÉVA, Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola, 2001. ISBN 963-006-400-6